

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 35 Volume: 7 Issue: 35

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ENİS BATUR'UN POETİK EVRENİ: *ŞİİR VE İDEOLOJİ, ARS POETİCA* ENİS BATUR'S POETIC UNIVERSE: *ŞİİR VE İDEOLOJİ, ARS POETICA*

Fethi DEMİR*

Öz

Şiir başta olmak üzere sanat, kültür, felsefe gibi birçok değişik alanda eserler veren Enis Batur'un üzerinde durduğu alanlardan biri de poetikadır. Batur, 1970'lerin egemen sanat anlayışını temsil eden toplumcu gerçekçiliğe karşı şiirin özgünlüğünü, iç sistematüğünü koruyan dönemin Türkiye'sine göre avangart sayılabilecek bir poetikayı savunur. 1970'li yılların başında yurtdışına gitmesi, Batı'daki edebiyat ve sanat ortamını yakından tanınması, Türkiye'deki sanat, edebiyat ve kültür ortamını varoluşçuluk, psikanalizm, dilbilim, antropoloji, mitoloji gibi felsefi ve bilimsel disiplinlerdeki birikimiyle eleştirmesi, onu toplumcu gerçekçilikten uzak, bir poetik anlayışa yöneltir. Batur, bu poetik anlayışı ise en kapsamlı ve somut biçimde *Şiir ve İdeoloji* ve *Ars Poetica* adlı eserlerinde dile getirir. İlki düzyazı biçiminde kaleme alınan bir inceleme, diğeri manzum bir şiir olmasına rağmen benzer bir poetik ilkeleri paylaşan bu eserlerde, Batur, önce şiirin tarih boyunca geçtiği duraklara değinir. Şiirin/şairin ilk çağlarda önemli bir konuma sahipken zamanla önemini yitirdiğini, kapitalist toplumda ise belirli bir iktisadi ürüne dönüştürülemediği için büsbütün dışlandığını savunur. Bu dışlanmanın şiiri muhalif düşüncelere yaklaştırdığını altını çizen Batur'a göre yine de şiirin muhalif ve devrimci niteliğini herhangi bir ideolojik söyleme angaje olmadan kendi iç dinamikleriyle sürdürmesi gerekir. Sürekli bir devrim düşüncesini içeren şiir, günlük dilden uzaklaşmalı, yeni bir karşı dil ve söylem gerçekleştirmelidir.

Anahtar Sözcükler: Şiir teorisi, Poetika, Şiir ve İdeoloji, Ars Poetica.

Abstract

Enis Batur, who wrote especially about poetry, art, culture and philosophy also wrote about poetics. He defends a poetics which is avant-garde for mentioned-term Turkey and keeps originality of poetry and systematics against socialist realism which was a dominant understanding of art in 1970's. Going to abroad, knowing environment of literature and art of West closer, criticizing environment of art and literature of Turkey with philosophical and religious perspectives like existentialism, psychoanalysis, linguistics, anthropology, mythology, makes his poetics understanding away from socialist realism. He expresses this understanding of poetry in *Şiir ve İdeoloji* and *Ars Poetica* concretely comprehensively. First of these works is written as prose and a research, and the second one is poetry which is written as verse. Despite of being different genres, Batur deals with history of poetry. He defends that despite of poetry/poet being important at the beginning, lost their importance with the effect of not being transformed as economic material. Batur, who underlines that exclusion of poetry, thinks that poetry has to keep its own oppositional and revolutionary aspect without being engaged any ideological discourse with the help of internal dynamics of itself. Poetry which includes the idea of revolution, has to grow away from vernacular, and has to achieve an opposite language and discourse.

Keywords: Theory of poetry, Poetics, Şiir ve İdeoloji, Ars Poetica.

Giriş

Edebiyatın bir sanat dalı olarak ortaya çıkmasına paralel olarak edebiyat teorisi üzerine yapılan çalışmalar filizlenmeye başlar. Şairler, yazarlar ve edebiyatçılar bir taraftan sanatsal bir

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi.

üretim içerisinde olurken; öte taraftan ürettikleri sanat eserinin içeriğini, yapısını, tekniğini ve oluşumunu açıklamaya çalışan teorik çalışmalar üretirler. Bu teorik çalışmaların en önemlisi de poetikalardır. Tarih boyunca farklı anlamlar kazanan poetika kavramı; kimi zaman bir edebi tür için, kimi zaman bir şair ya da yazar için, kimi zaman bir akım, dönem veya topluluk için, kimi zaman da bir ulusun edebiyat anlayışını ve özelliklerini incelemek için kullanılır. (Karaca, 2005: 35) Örneğin Aristoteles'in -aynı zamanda türün ilk örneği olan- *Poetika*'sında trajedi ve destan türlerinin temel özelliklerinin ve bileşenlerinin ortaya konması amaçlanır. Ayrıca sanat eserinin ontolojik bir bütün olduğu ve bu ontolojik bütünü belirleyen kategorilerin araştırılması öncelenir (Aristoteles, 1983: 8) ki bu eğilim daha sonraki poetik çalışmalara önemli bir perspektif sunar. Aristoteles'ten sonraki dönemde üretilen bir diğer poetik metin de Alman Romantik Edebiyatının önemli temsilcilerinden kabul edilen Novalis'in *Poetika*'sıdır. Novalis ise şiirin tarihle, felsefeyle ve özellikle de doğayla olan ilişkisine yoğunlaşır. (Novalis, 2003: 19) Aforizma biçiminde dile getirdiği fikirleriyle şiirin içeriğine ve yapısına dair değerlendirmeler yapar. İdealist felsefenin de etkisiyle doğa şiiri, aşkın şiir, lirik şiir ve epik şiir gibi kavramsallaştırmalar oluşturur, şiirle vahiy arasında bir analogi kurarak "aşkın poetika" kavramına ulaşır. (Novalis, 2003: 55)

Özellikle 19. yüzyıldan sonra poetik çalışmaların eksenini daha çok şiire ve şiirselliğe kayar. Nitekim modern dönemdeki en önemli poetik değerlendirmelerden biri olan Todorov'un *Poetikaya Giriş* adlı kitabında "şiirselliğin-edebiliğin" altı ısrarla çizilir ve poetikanın tek tek yapıtlardan çok; her bir yapıtın ortaya çıkışını yöneten genel yasaların bilgisine ulaşmayı hedeflemesi önerilir. Elbette bu poetik yaklaşım, şiirin kendisini değil; bir şiirin şiir olmasını sağlayan "şiirsellik ve edebilik" niteliğini sorgulamayı esas alır. (Todorov, 2008: 37) Böylece sınırları ve konusu belirlenmiş bir disipline evrilmeye başlayan poetika kavramı, şiiri genel anlamda kavrayan, onun biçimini, içeriğini, üslubunu, estetiğini kapsayan konuları belli bir örneğe bağlı kalmaksızın irdeleyen bir bilgi dalına dönüşür. (Sazyek, 1991: 69) Bu bağlamda birçok şair, şiire dair fikirlerini, şiir anlayışlarını yansıtan poetikalar kaleme alır. Bu poetikalar, kimi zaman şairin poetik fikirlerini yazdığı şiirler aracılığıyla dile getirmek istemesi sebebiyle manzum; kimi zaman da teorik bir çerçeve oluşturma gayesiyle mensur bir karakter taşıyabilir. (Çıkla, 2010: 19-32) Dünyada, özellikle de Batı Edebiyatında genel olarak böyle bir gelişim sürecine sahip olan poetika kavramının ve çalışmalarının Türk Edebiyatındaki örnekleri oldukça yeni sayılır.

Türkiye'de, şiirin tarihi çok eskilere dayanmasına rağmen şiirin teorisi, yapısı, içeriksel ve biçimsel boyutları üzerine yapılan çalışmalar, 19. yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaşan Batılılaşma ve modernleşme çabalarıyla gelişir. Modernleşmenin şiir alanına yansımalarının sonucunda ortaya çıkan şiir teorisi çalışmaları, dönem sanatçıların ve edebiyatçıların "Batı'nın edebiyatına, düşüncesine, müziğine yönelirken; Doğu kültürünü de geçmiş yüzyıllardaki Osmanlı'dan daha sistematik" (Ortaylı, 2007: 18) bir bakış açısıyla değerlendirmeye başlamalarının bir ürünüdür. Çünkü hem Batılı/modern bir şiir anlayışını yerleştirmek hem de eski şiiri yeni bir perspektifle yeniden biçimlendirmek gayreti poetik çalışmaları zorunlu kılar. Fakat Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ifadesiyle "bir medeniyet buhranına" (Tanpınar, 2006: 15) tekabül eden bu kaotik atmosferde üretilen çalışmaların bireysel, sistematik, bütünlükçü ve tutarlı poetikalar olduğunu söylemek zordur. Hem tam anlamıyla modern, kentli, bireyselliğinin bilincine varmış toplumsal bir dokunun oluşmaması hem de gelenek-modernlik (eski-yeni, Doğu-Batı) karşıtlığına angaje bir edebiyat ve sanat atmosferinin varlığı, şiir teorisi/poetika tartışmalarını bireysellikten çok topluluklar üzerinden yürüten tepkisel, duygusal, anlık değerlendirmelere dönüştürür. (Demir, 2012: 1435) Cumhuriyet'in ilk dönemlerine kadar bu minvalde devam eden poetika girişimleri Yahya Kemal, Nazım Hikmet ve Ahmet Haşim'le birlikte yeni bir boyuta evrilir. Bu dönemde Türk şiiri modernleşme yolunda önemli bir sıçrama yaptığı gibi şiirin teorik, felsefi, yapısal, biçimsel özellikleri üzerine de daha fazla kafa yorulmaya başlanır. Örneğin geleneksel şiirle modern şiirin birleştiği noktada duran Yahya Kemal bir taraftan bu birleşimin ahenkli bir biçimde gerçekleşmesi için çaba sarf ederken; öte yandan özellikle Fransa'da edindiği Batılı şiir birikiminin etkisiyle şiirin felsefi, varoluşsal, tematik ve biçimsel taraflarına eğilir. Müstakil bir

poetika kaleme almasa da şiir üzerine değerlendirmelerini çeşitli vesilelerle dile getiren Yahya Kemal, bu yönüyle daha sonraki dönemlerde bireysel poetikalarını ete kemiğe büriyecek şairlere bir alan açar. Türk şiirinin ufkunu genişleten, yeni yaklaşımların ve poetik yönelimlerin izini süren bir başka şair de hiç kuşkusuz Nazım Hikmet'tir. Toplumcu-gerçekçi şiirin Türk edebiyatındaki en önemli temsilcisi olarak kabul edilen Nazım Hikmet, sadece tematik anlamda bir yeniliğin değil; etkileri günümüze kadar devam edecek olan bir bakış açısının, bir şiir anlayışının öncüsüdür. Şiir üzerine poetik değerlendirmelerini çeşitli vesilelerle dile getiren şairin poetikasını kimi zaman manzum biçimde dile getirmesi dikkat çekicidir. Yine Fransız sembolistlerinden özümsemiği unsurları, içsel dünyasıyla ve gelenekten devşirdiği birikimle sentezleyen Ahmet Haşim, modern şiirin yerleşmesine yaptığı katkı sebebiyle sonraki dönemlerde poetikalarını dile getirecek şairlere zemin hazırlar.

Cumhuriyet'in ilk dönem coşkusunun yerini belirli ilke ve inkılâpların topluma benimsetilmesi çabasının aldığı 1930-40 arası dönem, Türk şiirinde modern yaklaşımların yerleşmeye başladığı bir süreçtir. II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesine tekabül eden bu dönemde, sürrealizm ve Dadaizm gibi modern akımların Türkiye'de tanınması, birey olma yolunda ilerleyen kentli-modern orta sınıfın yeni yeni filizlenmesi, savaş atmosferinin yarattığı karamsar hava ile birleşince Garipçiler gibi bir şiir akımının doğması kaçınılmaz olur. Garip şairleri (Orhan Veli Oktay Rifat ve Melih Cevdet), modern sanat akımlarından haberdar olmalarının, sıradan insanı şiirin merkezine oturtmalarının ve geleneksel şiirden radikal bir kopuşu önermelerinin yanı sıra şiir üzerine fikirlerini de poetik bir bütünlük içerisinde dile getiren ilk topluluktur. 1941 yılında çıkardıkları *Garip* kitabının önsözünde, daha önce kaleme aldıkları değerlendirmeleri birleştiren Garipçiler, bütünlüklü, sistematik, tutarlı ve modern bir poetik metin üretmeyi başarırlar.

Garip hareketinin 1941 yılında bir topluluk adına vücuda getirdiği poetika çalışması, Türk şiirinde yeni bir dönemin kapılarını aralar. Salah Birsel'in *Şiirin İlkeleri* ile Necip Fazıl'ın *Sonsuzluk Kervanı* adlı avangart çalışmalarının açtığı kapıdan bireysel, sistematik ve modern poetikaların üretilmeye başlandığı, şairlerin sadece şiirle değil şiirin yapısal, felsefi, tematik sorunlarıyla da yoğun bir biçimde ilgilenmeye başladıkları söylenebilir. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın yarattığı krizin kültürel yansımaları, varoluşçuluk gibi felsefi akımların şiiri etkilemesi, Türkiye'nin yaşadığı kentlileşme, modernleşme süreciyle belirginleşen entelektüel, bireyselleşmiş küçük burjuva tabakanın oluşması, bireysel poetika denemelerinin çoğalmasını sağlar. Bu bağlamda poetika çalışmalarının hem niteliksel hem de niceliksel anlamda sıçrama yaptığı süreç II. Yeni şiirinin ortaya çıktığı dönemdir. Çünkü II. Yeni şiiri, hem kendinden öncekilerden radikal bir kopuşu temsil etmesi hem sonrakilere üzerinde önemli etkiler bırakması nedeniyle şiir geleneğinde önemli bir döneme, akıma, sürece veya kendi tabirleriyle "bir şiir olayına" tekabül eder. II. Yeni şiirinin imgeye dayanan, anlamı sorunsallaştıran, dilsel ve biçimsel deneySELLiklerden kaçınmayan, bireyselliği önceleyen avangart yapısı, sürrealizm, varoluşçuluk, atonal müzik, soyut resim vb. modern sanat akımlarından beslenmesi beraberinde bir dizi poetik değerlendirmeyi zorunlu hale getirir. Bu noktada II. Yeni şairleri bir taraftan yeni bir şiiri kurmaya çalışırken öte taraftan şiirin poetik boyutu üzerinde de epey mesai harcarlar ve Türk şiir geleneği içerisinde azımsanmayacak bir yekûna tekabül eden bir dağarcık oluştururlar.

1970-80 arası dönem, poetik çalışmaların çok fazla öne çıkmadığı bir dönemdir. Şiiri ve edebiyatı, önemli oranda etkileyen politik atmosfer, şairleri genel olarak devrimci coşkuyu taşıyan toplumcu bir şiire yöneltir. Yine hayatın her alanına sinen eylemsellik hali şiirin yapısal meselelerinin, kendine özgü özelliklerinin tartışılmasını tali planda bırakır. 12 Eylül darbesinden sonra tekrar alevlenen poetik tartışmaların odağında ise genel olarak toplumcu şiir-bireyci şiir ikilemi vardır. Özellikle 12 Eylül askeri darbesi ile başlayan ekonomik, siyasal, toplumsal ve ideolojik şekillenmenin sonucunda yaşanan dönüşüm, şiire ve dolayısıyla poetik tartışmalara yansır. Bu bağlamda 1970'lerin toplumcu şiir poetikasını devam ettirenlerle 1980 sonrasında bireyci poetikasını savunanlar arasındaki tartışma, 1990'ların sonuna kadar bir biçimiyle devam eder. Bu tartışmaların neticesinde bireyci veya toplumcu bir poetikayı benimseyen şairler olmakla birlikte daha sentezci ve eklektik poetikalara meyleden şairler de

edebiyat sahnesinde yer almaya başlar. Hatta 1990'larla birlikte edebiyat ve şiir ortamını etkileyen postmodern eğilimler, yükselişe geçen kentli-muhafazakâr şiir, nihilizm ve anarşizm gibi akımlar etrafında filizlenen yeraltı şiiri, yaşamın her alanında belirginleşen çokkimlikli ve çokkültürlü atmosferin doğal bir yansıması olan minör edebiyat anlayışı poetik yaklaşımların da çoğullanmasına, farklılaşmasına ve zenginleşmesine olanak sağlar.

1. Enis Batur'un Poetikası

Enis Batur, yalnız şiir ve edebiyat sahasında değil; kültür, felsefe, siyaset, modernizm, Doğu-Batı gibi izlekler üzerine dile getirdiği fikirleriyle, yazdığı eserleriyle tartışmalara konu olmuş bir şair, eleştirmen, düşünür ve entelektüel olarak nitelendirilebilir. Kimilerine göre Enis Batur, "yirminci yüzyıl şiirinin haritasını çizebilecek kadar zengin bir şiir kültürüne sahip, şiir aracılığıyla modern görüntüler oluşturan" (Korkmaz, 2011: 330) bir şairdir ve şiirlerinde hem Doğu hem de Batı medeniyetinin derinliklerine açılan derin, girift ve kendini kolay ele vermeyen bir şiir atmosferi vardır. Enis Batur'un şiirlerindeki bu derin yapının, kültürel birikiminin, metinlerarası gönderimlerin yeterince anlaşılmadığını savunan anlayış, Batur'un şiirinin Doğu ve Batı'nın kesiştiği büyük bir anakaraya tekabül ettiğini, bu şiirlerde "sözün geometrisinin kıldan ince kılıçtan keskin bir hesabı" (Korkmaz, 2011: 330) olduğunu belirtir. Batur'un kozmopolit, Batı edebiyatına angaje bir poetik hat üzerinde durduğunu savunan kimi eleştirmenlere göre ise Enis Batur, edebiyatçılık yeteneği oldukça zayıf biridir. Enis Batur'un en büyük açmazı ise 1980 sonrası Türkiye'de gittikçe yaygınlaşan toplumdaki kopuk, elitist, birtakım söz oyunları ve felsefi bunalımlar etrafında şekillenen edebiyat/şiir anlayışına meylenmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Batur'un kişiliği etrafında kalın duvarlar ören egosu, özeleştiriyi yapmasını engellemekte ve yayın dünyasındaki güçlü ilişkileri nedeniyle de çevresindekiler tarafından da yapmacık, sahte bir ilgiye mazhar olmaktadır. (Yakupoglu, 2003: 156) Birbirine oldukça karşıt argümanlar etrafında şekillenen bu iki anlayış, Enis Batur'un Türk edebiyatı içerisindeki konumu konusunda kafa karışıklığı yaratmakta ve Batur hakkında sonu gelmez polemiklere yol açmaktadır.

Enis Batur, 60'lı yılların sert politik atmosferinde edebiyat dünyasına adım atmış, gerek şiir başta olmak üzere edebi eserleriyle gerekse sanatın, kültürün, politikanın sanata/sanatçıya yansımaları üzerine düşünsel metinleriyle Türk edebiyatında görünmeye başlamıştır. 1970'li yılların başında yurtdışına gitmesi, Batı'daki edebiyat ve sanat ortamını yakinen soluması, Batur'un edebi kişiliğinin şekillenmesinde başat bir rol oynamıştır. Türkiye'deki sert politik atmosferi dışarıdan bir gözle değerlendirmesi, özellikle belirli Marksist klasikler bağlamında yürüyen Türkiye'deki sanat, edebiyat ve kültür ortamını varoluşçuluk, psikanalizm, dilbilim, antropoloji, mitoloji gibi felsefi ve bilimsel disiplinlerdeki birikimiyle eleştirmesi onu Türk edebiyatının klasik toplumcu gerçekçi anlayışından uzaklaştırır. Sanat tartışmalarının kaba politik karşıtlıkları aştığı, farklı dünya görüşlerine sahip sanatçıların da nitelikli sanat ürünleri ortaya koyabileceğinin kabul edildiği Avrupa'daki sanat atmosferini soluması, Enis Batur'un sanata, sanatçıya ve edebiyata bakışını derinden etkiler. Bu nedenle Batur, 1970'ler Türkiye'sindeki egemen sanat anlayışını temsil eden toplumcu gerçekçilerin "sağcı", "reaksyoner", "küçük burjuva ideoloğu" (Batur, 1993: 10) gibi eleştirilerini çok fazla umursamadan, kendini "sosyalist olmayan radikal bir sol aydın" (Batur, 1993: 10) olarak niteleyip yeni bir edebi, kültürel, politik ve düşünsel kimlik inşa etmeye başlar.

1980 darbesinin politik, kültürel, edebi ve sanatsal ortama yansımaları tüm edebiyatçılar gibi Enis Batur'u da derinden etkiler. Bu etkileme birçoklarının aksine Enis Batur açısından oldukça dramatik bir karakter taşır. Nitekim Batur'un 1970'li yılların başından itibaren eleştirdiği politikaya angaje toplumcu gerçekçi anlayışa olan inanç kökten sarsılır. Bu dönemde edebiyat, sadece toplumla kurduğu ilişki, toplumu ele alış biçimi, işlediği konular bakımından değişmez. Bu içerik değişimi, beraberinde biçimsel bir değişime de yol açar. Özellikle Avrupa'daki biçimci akımların Türkiye'ye yansımasının da etkisiyle yeni eğilimler filizlenmeye başlar. Dünya genelinde Marksist devlet sistemlerinde gözlemlenen çöküş belirtileri de edebiyatta bireyci eğilimlerin ön plana çıkmasını körükler. (Ecevit, 2004: 89) Bu yeni edebiyat eğilimleriyle Enis Batur'un öteden beri savunduğu poetik, edebi hat büyük oranda kesilir. Fakat öte taraftan edebiyatın toplumsal bağlarından kopması ve gözünü geniş

toplumsal yığımlar yerine, günübürlük yaşam algılayışı içerisinde akıp giden medyatik ve bireyci hayata yönelmesi (Türkes, 2005: 6), sığ bir üslupla kotarılan ve tüketime sunulan bir metaya dönüşmesi, Enis Batur'un edebiyat anlayışı için yeni sorunların oluşmasına zemin hazırlar. Çünkü Enis Batur'un geniş bir kültürel arka plana sahip, hem Doğu hem de Batı medeniyetinin derinliklerine hatta kimi zaman ayrıntılarına kadar genişleyen edebiyat/şiiir dünyası, popüler kültürün yükselişe geçtiği bu sığ edebiyat atmosferinde zor, kapalı, soyut, anlaşılmaz gibi ifadelerle nitelenerek 1980 sonrasında egemen edebiyat anlayışının da dışına itilmeye çalışılır. Bu paradoksal durum, Enis Batur bağlamındaki tartışmaları daha da kronikleştirir, Enis Batur'un şairliğinin, edebiyatçılığının, entelektüelliğinin farklı kriterlerle değerlendirilmesine imkân verir.

Son tahlilde Enis Batur bağlamında sürdürülen fakat büyük oranda onu da aşan edebiyat, şiiir, kültür ve sanat tartışmaları; 1980 sonrası Türkiye kültür, sanat, politika dünyasındaki yönsemelerin iç içe geçtiği genel bir atmosferin karakteristiği haline gelir. Bu nedenle Enis Batur etrafındaki tartışmaları tekrar özelleştirmek için Enis Batur'un poetik fikirleriyle sınırlı bir değerlendirme yapmak elzem hale gelir. Hem Enis Batur'un şiiirlerini hem de şiiir hakkındaki düşüncelerini tahlil etmeyi amaçlayan bu çalışma, bir taraftan Enis Batur'un poetikasının net bir panoramasını gözler önüne sereceği gibi öte yandan Batur'u da aşan dönemsel değerlendirmelere de projektör tutabilir. Bu nedenle Batur'un biri şiiir, diğeri şiiir teorisi olmak üzere kendi poetik görüşlerini yansıtan iki eserini, daha çok bu eserlerin içeriğiyle sınırlı kalarak incelemeyi uygun gördük. Bu eserler, Batur'un ilk basımını 1979 yılında yaptığı *Şiiir ve İdeoloji** adlı poetika çalışması ile kendi poetik ilkelerini dile getirdiği *Ars Poetica* adlı şiiiridir.

1.1. Toplumcu Gerçekçi Şiiire Avangart Bir İtiraz: *Şiiir ve İdeoloji*

Şiiiri, "imbikten geçirilmiş bir dünya, insanın akıl içi, akıl üstü serüveninin dili" olarak tanımlayan Enis Batur, indeterminist bir şiiiri imlediği kadar, 1980 öncesi Türkiye'sinin egemen ve popüler edebiyat/şiiir kodlarıyla oldukça mesafeli bir poetik yapıya da işaret eder. Batur, bu poetik tutumuyla Türkiye'de ancak 2000'li yıllardan sonra tartışılmaya başlanan indeterminist şiiir anlayışını daha 1980'li yılların başında savunarak avangart bir tavır sergiler. Çünkü indeterminist şiiir, Batur'un *Şiiir ve İdeoloji* kitabında ısrarla altını çizdiği gibi "şiiir dilinin konuşma dilinden farklılaşarak sanat olana ve özgürlük alanına açılması demektir. Siyasi iktidarın söyleminden uzakta durmayı gereksinir. Şaire dille oluşturulmuş bir karşı gerçek ve bir direniş yeri sağlar." (Yazıcı, 2014: 93) İşte böyle bir şiiir anlayışının ilk nüvelerini taşıyan *Şiiir ve İdeoloji*, 1980 darbesinin hemen öncesinde basılır ve esas itibarıyla Enis Batur'un, dönemin toplumcu gerçekçi şiiir anlayışına karşı; Batılı, seçkin, entelektüel bir tutumla ve biraz da dışarıdan bir bakışla dile getirdiği poetik fikirlerinden oluşur. Nitekim kitaba seçilen isim de Batur'un kendince Ortodoks Marksist yorumlara yaslandığını iddia ettiği Türkiye'deki toplumcu gerçekçi poetikayı eleştirmek, onun yerine Batılı, modernizm sonrası akımlardan haberdar, kendi özel sistematığı olan, günlük yaşamın ve politik argümanların dışında dilsel bir mantığa ve üsluba sahip bir poetik yaklaşımı savunmak amacını taşır.

Şiiir ve İdeoloji, hacimli sayılabilecek bir çalışma olmamasına rağmen hem içerdiği konular hem de 1980 Darbesinin hem öncesine hem de sonrasına dair önemli kriterler sunması bakımından niteliksel yönüyle dikkat çeker. *Şiiir ve İdeoloji*, Enis Batur'un kitabın sonuna eklediği Smokinli Berduş ya da Benzeşmezlik Üzerine adlı yazıyı dışında tutarsak beş bölümden oluşur. Kitabın ilk bölümü olan *Simyacınnın Kargı Portresi*'nde (s.17-24) yazar simyadan bahseder ve bu sayede şiiir ile simya arasında analogi kurmaya çalışır. *İç Deney Öğretisi Olarak Simya* (s.27-33) adlı bölümde ise birinci bölümde ele aldığı simyanın özelliklerini ayrıntılı bir biçimde tartışmaya devam eden Batur, "imbikten geçirilmiş bir dünya, insanın akıl içi, akıl üstü serüveninin dili" dediği şiiirin de benzer bir sürecin ürünü olduğunu dile getirerek hayatı kaba politik bir bakışla kavradığını ileri sürdüğü toplumcu gerçekçi poetikaya örtük bir biçimde de olsa göndermede bulunur. *Siyah Borsa* (37-47) adlı üçüncü bölümde bu kez yüzünü

* *Şiiir ve İdeoloji*, (1993), 2. Basım, İstanbul: Mİtos Yayınları. (Çalışmamız boyunca verilen sayfa numaraları eserin bu baskısındanadır.)

kapitalizme çeviren Batur, geçmişten günümüze şairin tekilleşen kimliği, şiir-iktidar ve şiir-kapitalizm ilişkisi gibi konulara değinir. *Alınyazmak* (s.51-57) adlı dördüncü bölümde de kapitalizmle beraber şiirin kirlenmesinin, ticari bir metaya dönüştüğü oranda kendini var edebilmesinin ve kuşkusuz bu tür bir varoluşun da esas itibarıyla bir değer yitimi, bir yokoluşa tekabül etmesinin altı çizilir. Yine şiir ile din arasındaki ilişkiye dair belirlemelerde bulunur. Kitabın ana bölümünü oluşturan *Şiir Devrimi, Devrim Şiiri* (s.61-70) adlı son bölümde şiir ve siyaset ilişkisi anlatılır. Hem kaba toplumcu gerçekçi poetika hem de kapitalist liberal poetika eleştirilir ve bunların yerine Enis Batur'un poetik anlayışının özellikleri sıralanır.

1.1.1. Şiir ve Simya

Enis Batur, *Şiir ve İdeoloji'nin Simyacının Kargı Portresi ve İç Deney Öğretisi Olarak Simya* başlıklı ilk iki bölümünde daha sonra şiirle arasında benzerlikler kuracağı, zihnindeki şiir tasavvurunu somutlamasına imkân verecek olan "simyacılık" imgesini açıklamaya çalışır. Çeşitli elementlerin dönüşümüyle ilgilenen, özü itibarıyla bütünsel insana varmaya çalışan, bir tür arınma, arılaştırma çabası olan simya, tıpkı şiir gibi İlkçağdan, Ortaçağdan beri varlığını bir biçimiyle sürdüren yine tıpkı şiir gibi insanlığın en kadim uğraşlarından biridir. Tarih boyunca farklı biçimlerde algılanan, özellikle kapalı toplumlarda eleştirilen, yok sayılan, kamusal hayatın dışına çıkarılan simyacı ve simyacılık faaliyetleri, aynı zamanda meraklısını içine çekmesi, etkilemesi sebebiyle münzevi bir hayata sürüklemiştir. Simya/simyacı, tüm bu sıkıntılara rağmen varlığını bir biçimde sürdürür ki bu durumun temelinde insana, hayata ve topluma temas eden bir boyutunun olmasından kaynaklanır. Nitekim Enis Batur, simyanın varlığını yüzyıllarca devam ettirmesini sağlayan iki temel amacın söz konusu olduğunu belirtir. İlki, ölümsüzlüğü sağlayan felsefe taşına ulaşmak, ikincisi de metalleri altına çevirmektir. Batur, simyacıların bu iki amacı ilke edinmelerini, insan ve tanrının kavranış yollarını öğrenme çabasına bağlar ve bu dolambaçlı yolun, kişiyi iç insanla dış insanı birleştirme noktasına yaklaştırdığını söyler. (s.30)

Simyanın hem Doğu hem de Batı medeniyetinin ortak birikimine sahip zengin, kültürel arka planı renkli ve güçlü bir boyutu olduğuna dikkat çeken Enis Batur, özellikle Ortaçağda güçlenen dogmatik düşüncenin insanlar üzerinde büyük bir baskı yarattığını söyler. Dinlerin Ortodoks yorumlarının egemen olduğu bu tür toplumlarda, simya psikolojik bir ruh çözüm yaparak, toplumu sağaltır. Bireyin kendi iç gerçekliğini anlamasına yardımcı olur. (s.19) Böylece simya/simyacı tıpkı şiir/şair gibi örselendiği, ötekileştirildiği bir toplumsal dokunun hemen yanı başında onun alternatifini oluşturmaya çalışır. Böylece siyasal yetkeyi, dinsel yetkenin belirlediği bir düzene karşı, simyacının altın yapmaya kalkışması bir yandan ekonomik bağımsızlığa ulaşmayı öte yandan egemen kurumsal ideolojinin ana ilkelerini sorunsallaştırmayı getirir. (s.20) Batur, simyanın skolastik düşüncenin "dili boş kullanan" (s.21) anlayışını aştığını, sadece doğaüstüne yaslanmadığını aynı zamanda doğaya karşı da çoğu zaman yaşamdan sökü� çıkarılmış sağaltım yolları bulduğuna dikkat çeker. Bu noktada Enis Batur'un poetik duruş anlamında katı pozitivist bir anlayışa sahip olmadığını; edebiyat çevrelerinde hakkında genel olarak kabul edilen "elitist, entelektüel, jakoben" tavrın aksine insanlığın kültürel birikimini bir bütün olarak değerlendiren bir bakış açısını önelediği söylenebilir. Çünkü Batur'a göre simya gibi, şiir gibi insanlık tarihinin en kadim uğraşlarının sadece maddi, somut hayatla bağı yoktur, aynı zamanda bu uğraşlar doğaüstü atmosferden, mistisizmden, dinden, efsanelerden de epeyce beslenir. Bu bağlamda Batur, "müsbet" ilimlerin "menfi" ilimlerle tarihsel bir bağı olduğunu (s.24) ve bu bağlar kopartıldığında hem simyanın hem de şiirin gelişim sürecinin bütünlüklü olarak izleme ve değerlendirme olanağının ortadan kalktığını vurgular.

Batur'un simya ile şiir arasında kurduğu benzeşimin en belirgin alanını dil oluşturmaktadır. Nitekim gerek simya gerekse şiir, günlük dilin verili kalıplarını aşan bir "gizli dil", bir "öte-dil" (s.27) kullanarak hayatı yorumlar, insanın iç dünyasını ifşa eder ve nihayetinde onu sıradanlığın labirentinden kurtarmaya çalışır. Bu bağlamda simya, amaçlarını gerçekleştirirken simge ve imgelerle örülü bir dil meydana getirir. Bu dil, simya öğretisinin simgeci, kilitli bir yapıya sahip olmasıyla yani öğretinin iç dinamikleriyle ilgilidir. Çünkü otorite tarafından dışlanmış olan simya, özel bir dile ihtiyaç duyar ve kendi dilini meydana

getirir. Batur'a göre yüzeyde egemen olan söyleme, yeraltında eşlik eden simyanın (s.28) kapalı, imgesel, kendi özel anlam evreni olan bir atmosfer kurması anlaşılabilir. Öyle ki simyanın kurduğu bu yeni simgeci dil/söylem paradoksal bir biçimde simyacılar arasında bile çoğu kez anlaşılmaz. (s.33) İşte tam da bu noktada Batur, şiirin de kendine özgü bir dil anlayışı olması, girift, imgesel ve öznel bir dilsel dokuyu barındırması bakımından simyaya benzediğini söyler. Zira simyacı ve şair, ortak nitelikler/amaçlar taşıyan insanlardır. Her ikisi de eski çağlardan beri olağanüstülüklerin peşindedirler. Simyacı, sembolik olsa da kurşunu altına çevirmek, ölümsüzlüğü yakalamak için çabalar. Şair ise sözcükleri hayal imbiğinden geçirerek şiire çevirir. Aslında şairin yaptığı da bir nevi altın elde etme çabasıdır. Simyacı, felsefe taşıyla ölümsüz olmaya ya da manevi bir arınmayla ölümsüzlüğün peşindeyken, şair de sözcüklerle varlığın sırrına erer ve ölümsüzlüğü kazanır. Simya belirtildiği gibi daha çok manevi bir uğraşken, çoğuz kez basit bir şey gibi anlaşılmalı, madde odaklı görülmemiştir. Oysa simya sahip olduğu kapalı dil ve egemen söylemin ötesinde kurduğu gerçeklik algısı nedeniyle yorumlanmaya, açıklanmaya ve alımlanmaya ihtiyaç duyar. Batur'a göre şiirin, benzer kapalılık özelliği ise sözcüklerin taşıdığı imgesellikten, çok katmanlı anlam zenginliğinden ve öznel kullanımlarından kaynaklanmaktadır. Böylece derinlemesine bir çözümleme ve yorum şiir için de elzem hale gelir.

Batur, farklı alanlar gibi görünmelerine rağmen, aslında simyanın ve şiirin yukarıda belirtilen özellikleriyle insanı, evreni, tanrıyı anlamak için birer üst uğraş alanı olduklarını belirtirken, aslında kendi poetik anlayışına dair de önemli ipuçları verir. *Şiir ve İdeoloji'* nin bu ilk iki bölümünde, Batur'un her şeyden önce şairin bireyselliğini yansıtabildiği, kültürel arka planı güçlü, yüzeysel olanın arkasındaki derinliği kavramaya çalışan bir poetik duruşa sahip olduğu söylenebilir. Yine dil ve üslup konusunda da oldukça titiz davranılması gerektiğini savunan Batur, şiirin özel, imgesel, günlük yaşamın kalıplarını aşan, farklı bir iç sistematik taşıyan, deneyselliğe yaslanan bir dili olması gerektiğinin altını çizer.

1.1.2. Şiirin/Şairin Tarihsel Algı Süreci

Batur, *Şiir ve İdeoloji'* nin *Siyah Borsa* başlıklı bölümünde şiirin tarihsel gelişim sürecini irdeler. Şiirin ilk çağdan günümüze değişen sınıf, kültür ve politika ilişkileri boyunca toplumlar tarafından nasıl algılandığını, şiirin ve şairin hangi nitelikler kazandığını belirli bir perspektif bağlamında tartışır. Enis Batur, böylece bir taraftan şiir/şair hakkındaki fikirlerinin tarihsel arka planını ifşa ederken; öte taraftan özellikle kapitalizmin kurumsallaşmasıyla beraber şiirin/şairin neden bir değer yitimine uğra(tıl)dığının da daha somut bir biçimde anlaşılmasını sağlamaya çalışır.

Enis Batur, ilk çağlarda şairin içinde yaşadığı toplumda önemli bir yeri olduğunu dile getirir. Bu durum şiirin ilkel toplumlarda dini bir karakter taşımasıyla ilgilidir ki şairleri de musikîşinaslık, rahiplik, hekimlik, peygamberlik gibi niteliklemlerle toplumun manevi önderi olmalarını sağlayacak bir konuma yükseltmiştir. (s.37) Yine İskandinav ülkelerinde, aynı zamanda hekim olarak nitelenen şairlerin kendilerine has nağmeli sözleriyle hastaları tedavi ettikleri yaygın bir inanış olarak kabul görmüştür. Hekimliğin dışında, şiirleriyle ölümlerin hatıralarını yaşatma görevi de üstlenmeleri, onları "yavaş yavaş buldukları içtimai topluluğun mühim ve zaruri bir uzvu" (s.37) haline getirmiştir. Doğu toplumlarında da şairin ve şiirin konumu farklı değildir. Nitekim özellikle Arap dünyasında önemli bir konuma sahip olan şair, "sihir ile alakalı bütün işleri bilir ve cin tarafından mülhem olur bir gaipten veren demektir(r), kabilenin bir yerden başka bir yere göçeceği zaman ve mekânı, düşmanlarla muharebe edilip edilmemesini şair tayin eder, mücadelenin sonunda şaire verilen ganimet hissesi en büyük kahramana verilen hisseden aşağı olamaz." (s.37) Özcesi Batur, toplumsal kesimler arasındaki sınıflaşmanın henüz belirginleşmediği ilk çağlarda; ister Batı toplumlarında isterse Doğu toplumlarında şairin ve şiirin güçlü bir konumu olduğunu belirtir. Bu güç, güçlü bir devlet kurumunun henüz ortaya çıkmamasıyla ilgili olduğu kadar, bilimlerin/sanatların henüz ayrışmamasıyla, manevi ve maddi alanlar arasındaki bağın henüz çok güçlü bir biçimde varolmasıyla, şairin kendine ve topluma yabancılaşmamasıyla da yakından ilgilidir. Çoktanrılı dinlerin ve doğanın yasalarının belirleyici olduğu bir atmosferde, herhangi bir iktidar odağının

tahakkümü altına girmeyen şiir/şair, müzik ve tiyatro başta olmak üzere diğer sanat dallarının imkânlarından da yararlanarak toplumsal yapı içerisinde prestijli bir konuma gelir.

Ortaçağla birlikte şair ve dolayısıyla şiir toplum içerisindeki saygınlığını yitirmeye başlar. Özellikle biyolojik evrimle paralel toplumsal evrimini de yaşayan insanın, zamanla küçük örgütlemeleri aşarak toplumsal normların bir denetim vasıtası olan, üst yapı olarak nitelenen devleti meydana getirmesi ve tektanrı dinlerin başat güç olmasıyla beraber farklı uğraş alanlarını kaybeden şair, sadece kendi alanıyla ilgilenen bir konuma yönelmek zorunda kalır. Şairin sadece şiirle ilgilenmek zorunda kalması, onun uzmanlaşmasını sağlasa da hekimlik, büyücülük, din adamlığı, musikişinaslığı kimliklerini kaybetmesi toplum içerisindeki değerini ve önemini kısmen de olsa yitirmesine yol açar. Nitekim gerek Batı felsefesinin temel kaynaklarından kabul edilen Platon'un *Devolet*'inden hem de İslam dünyasından yeterince ilgi görmeyen şair/şiir, kendi bireysel alanına çekilmekle, iktidarın belirlediği misyona angaje olmak arasında bir tercih yapmak zorunda kalır. Enis Batur, bu durumu Octavio Paz'dan alıntı yaparak şöyle açıklar:

"Toplumsal yaşama katılmasına, dönemin inançlarına derin bağlılıklar göstermesine karşın şair, ayrı kalan bir yaratık, tam anlamıyla bir mezhep dışıdır: İçinde yaşadığı cemaatin bireylerinin söylediklerini söylediğinde bile başka şey söylemektedir. "Bu tespitten hareketle Batur, değişen dünyanın istenmeyen insanı olan şairin, iki farklı rotaya sahip olduğunu belirtir. Ya kendi rotasına uyacaktır ya da yukarıda belirtilen üst yapının(otoritenin) aracı olacaktır. (s.39)

Enis Batur'a göre şiirin tarihsel gelişimi içerisindeki en önemli kırılma noktalarından biri de kapitalist modernleşmenin neticesinde sanatsal üretimin iktisadi üretime dönüşmesi sürecidir. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte "sanatsal üretim, değişik evrelerden geçerek iktisadi üretime dönüştürülür: Yazın ve düşün kitaplaştırılır; musiki plağa dökülür; resim, yontu ve fotoğraf kalıba alınıp çoğaltılır." (s.40) Yine kitle iletişim araçları tutulur, reklam şirketleri, basın ve medya ilişkileri toplumda belirli bir sanatsal tüketim alışkanlığı oluşması için büyük bir çaba harcar. Kapitalist ilişkilerin sanatın, sanatsal değerinden çok, piyasa değerini öne çıkardığı, edebiyat yayıncılığının büyük sermaye gruplarının eline geçtiği, kitlelerinin sanat ve edebiyat zevklerinin maniple ettiği bir atmosfer, sanatın ve özellikle de şiirin konumuna dair oldukça problemlili bir duruma sebep olur. (s.42) Batur, kapitalist pazar ilişkilerinin aynı zamanda kendisine karşıt gibi görünen sanatsal üretimleri de bir kar nesnesine dönüştürerek dolaşıma soktuğunu söyler. (s.42) Batur'a göre "kapitalist sistem, zamanla, "özümsemekte"dir bu aykırı besinleri; bir yandan kısıtlı bir çoğaltım alanında onları kuşatıp etkisiz kılarken, bir yandan da aktöre bekçisi karşıt ürünleri (klasiklerin yasal kılınmış geleneksel sözlerinin yanında uyuşturucu bir resimli 'çok-satar' kültürünü) desteklemektedir." (s.44) Yine kapitalist sistemin söylev kiplerine uymayan sanatçıların ise büyük bir baskıyla kuşatıldıklarını söyleyen Batur; Sade, Van Gogh, Joyce, Wilde, Baudelaire, Brecht gibi sanatçıların yaşadıkları sıkıntıya dikkat çeker.

Batur, tüm sanat dalları içerisinde kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle birlikte değer yitimine en fazla uğrayanın şiir olduğunu söyler. Şiirin yapısı gereği iktisadi dolaşıma sokulacak bir ürüne dönüştürülmesinin zor olduğunu savunan Enis Batur, Cemal Süreya'dan alıntılıdığı ifadelerle açıklar. Batur'a göre şiirin kapitalist toplumda diğer sanat dallarından daha fazla görmezden gelinmesinin iki temel sebebi vardır. Bunlardan ilki, şiirin eğlence niteliği taşımayan bir sanat olmasıdır. "Bu bakımdan çok genel anlamda temizleyici, (belki) yetiştirici, (mutlaka) bileyici nitelikleri dışında bir aracının ona yaklaşması söz konusu olamaz." (s.45) Yine resim mobilya olarak, roman ise vakit öldürmek için kullanılıp bir tüketim nesnesine dönüştürülürken şiirin böyle bir özelliği yoktur. Şiirin kapitalist toplumda itibardan düşürülmesinin ikinci sebebi ise kapitalizmin arkasındaki sağcı düşünceden kaynaklanmaktadır. Çünkü "kapitalist toplumu besleyen sağcı düşünce öteden beri dile karşıdır. Doğanın sessizliğine hayrandır. Hatta bir yerde sessizliğinden ötürü "Doğa sağdadır" diye konuştuğu olur. Dile uğramadan bireysel bir aşım içinde olmak ister. Bu yüzden, en çok dil olan, hatta bir yerde dilin kendisi demek olan şiiri daha fazla itibarsızlaştırmak yolundaki çabasını doğal karşılamak gerekir." (s.45) Bu bağlamda Batur'a göre şiir, "kentsoyluyu ne

aydınlatır, ne de eğlendirir. Bu nedenle de sürgüne gönderir şairi; onu asalak ya da aylak kılar. Şairlerin tarih boyunca ilk kez çalışmalarının meyvesiyle yaşayamamaları buradan ileri gelir. Şair hiçbir işe yaramaz. Öyleyse hiçbir şey getiremez. Şair başka bir uğraş edinmeli –diplomat ya da üçkağıtçı olmalı- ya da açlıktan ölmelidir.” (s.46) Şiirin/şairin, kapitalizmin bu hiçleştirme politikasına çoğu zaman yenik düştüğünü belirten Enis Batur, şiirin/şairin bu durumdan kurtulabilmesi için kapitalizmin pazar anlayışını ters çevirmeyi, dönüştürmeyi dahası yıkmayı düşünen öğretilerle anlaşmaya girdiğini, bununla da yetinmeyip dilini, söylemini ve kimliğini bu yolda sözcü kıldığını söyler.

1.1.3. Şiirin Devrimci Niteliği

Enis Batur’un poetik anlayışının en önemli özelliklerinden biri de şiirin her türlü iktidara karşı muhalif ve devrimci bir yönünün olmasıdır. Kapitalist ilişkiler içerisinde dışlanan, itibarsızlaştırılan şiir/şair, itirazını ve muhalefetini kendi özgünlüğüne ve doğasına uygun bir biçimde yapmalıdır. Bu noktada Batur, Ortodoks Marksçılık olarak nitelediği, şiiri ideolojik bir araca indirgeyen kaba toplumcu gerçekçi yaklaşımları da reddeder. Kuşkusuz Batur’un edebiyat ve sanat dünyasında yoğun eleştirilere uğraması, poetik olarak jakoben, elitist, soyut hatta yer yer anlamsız bir şiir anlayışının izini sürmekle suçlanması daha çok, şiirin devrimci niteliği konusundaki bu farklı yaklaşımlardan kaynaklanır.

Enis Batur, *Şiir ve İdeoloji*’nin son iki bölümü olan *Alın yazmak ve Şiir Devrimi*, *Devrim Şiiri* bölümlerinde şiirin devrimci niteliği üzerinde durur ve şiirin nasıl bir poetik hat üzerinde ve kendi özgünlüğünü hangi biçimlerde koruyarak bir karşı duruş ortaya koyabileceğini tartışır. Batur’a göre “toplumun sırt döndüğü, topluma sırt dönmeyi seçen şair, içinde yaşadığı dünyayla da uzlaşamayacaktır. Her şeye karşın sürüp gidecek, söz’ünün kesintiye uğramasına karşı duracaksa, bu, sözcükler aracılığıyla yaratacağı eksiksiz bir dünyaya duyduğu inançtan kaynaklanacaktır. Öyleyse, bir bütünlüğü, dilde yaşayacak ve gelgit kuracak bir saltığı, dilde yetkin bir dünya tasarısını gerçekleştirecek saltığı aramalıdır şiir.” (s.51) Bu bağlamda Batur, şiirin devrimci ve muhalif tavrını ancak, kendi özgünlüğü içerisinde kalarak, politik söylemin ajitatif, ortalama insanı hedefleyen sıradan söylemine angaje olmadan kurabileceğini savunur. Nitekim Rimbaud’ya gönderme yaparak şiirin toplumsal eyleme bir sıklık düzen veremeyeceğinin, oluşturduğu yeni bir söylem ve dille toplumun öncüsü olacağının altını ısrarla çizer. Çünkü şiir, sadece kapitalizme değil tüm yerleşik iktidarlara karşı niteliği olan bir sanattır ve bilinçli bir biçimde dâhil olmadığı egemen iktidar alanın dışında ve hatta ötesinde yeni bir diskur alanı kurmayı hedefler.

Enis Batur, şairin/şiirin muhalif ve devrimci misyonunu kendi üzerine kapanan bir anlayışla gerçekleştirebileceğine dikkat çeker. Bu tercih, dilde yetkin bir dünya tasarısını gerçekleştirecek saltığı aramak için yaşanan topluma belli bir nedenle sırt çevirmenin bir sonucudur. Batur’a göre “pek çok kişinin sandığı gibi bir kaçış söz konusu değildir burada; tersine, uzlaşmayı yadsıyıp yeni olası bir dünya için başkaldırılmaktadır.” (s.53) Batur’un “Ortodoks Marksçılık” olarak nitelediği anlayışla gerek politik gerekse poetik farklılaşması da büyük oranda bu noktadan başlar. Çünkü Batur’un Ortodoks Marksçılık olarak nitelediği, daha başka bir ifadeyle kaba toplumcu gerçekçilik biçiminde de vasıflandırılacak anlayış, şairin kendi muhalif ve devrimci söylemini kendi içine yönelerek kurmaya çalışmasını; kaçkınlık, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde kapitalizme hizmet biçiminde değerlendirir. Bunu bir yanlığı olarak gören Batur, Adorno’dan alıntılarla şunları söyler:

“Biçimin özgür kılınması evresinde, her şeyden önce toplumun özgür kılınması dile gelir; çünkü her özgül birimin estetik tutarlılığı olan biçim sanat yapıtında toplumsal ilişkinin karşılığıdır, *statu quo* bu nedenle özgür kılınmış biçimi iter. Bu görüngü ruhçözüm tarafından gözlemlenmiştir. Gerçeklik ilkesinin yadsınışı olan her sanat baba imgesine karşı koyar ve bu yolda devrimcidir. Bu nesnel olarak siyasal olmayanın siyasal kılınmasıdır.” (s.53)

Batur, şiirin her türlü otorite ve iktidarla mesafeli olması nedeniyle zorunlu olarak aykırı bir dile yöneleceğini, egemen söylemin kurulu diline karşı alternatif bir dili kuracağını savunur. Çünkü burjuva yazısını ters çeviren şair, kurmaya çalıştığı “Karatöreyi” bir karşı-yazı ile biçimler. Böylece “okuma yazma pazarının dışına çıkar, iletişimi bütün bütüne kırar:

Anlaşılmayan'dır artık. Yeni Söz Eski dünya ile söyleşemeyecektir: Ortadaki dil köprüsü bilinçli bir seçimle kaldırılmıştır. Giderek sınıra itilen şair orada'dır bundan böyle; Yeni sözün önerdiği Yeni Dünya'da." (s.53) Peki şair/şiir, 'Yeni Sözün' önerdiği 'Yeni Dünya'da nasıl bir amaç edinecektir? Batur, bu noktada *Şiir ve İdeoloji*'nin başında vurguladığı şiir ve simya benzerliğine tekrar döner ve poetikasının temelini oluşturan fikirlerin altını bir kez daha çizer. Nitekim Batur'a göre simyacının adı altını değil felsefe taşını, insanı tek, yenilmez ve süreğen kılacak açkıyı, yani ölümsüzlüğü araması ile şairin amacı örtüşmektedir. Şair de sözü altına çevirmeyi, bununla ölümsüz insan kimliğine varmayı hedeflemektedir." (s.54) Nihayetinde şiir, sözün ve yazının doruğudur ve felsefeyi ve yorum bilimi besleyen bir ana kaynaktır; çünkü şiir, "dünyayı imbibikten geçiren, insanın akılıcı serüvenini iletişime geçiren dilidir." (s.54) İnsanın akılıcı serüvenini harekete geçirmeyi başaran şiir de toplumsal misyonunu da kendi özgünlüğünü koruyarak fazlasıyla yerine getirmiş olur.

Batur'un şiirin devrimci niteliği konusundaki en belirleyici poetik tespitlerinden biri de bu devrimcilik karakterinin süreklilik olması ve her zaman daha iyi bir dünya tahayyülünü özünde barındırmasıdır. Batur, Cemal Süreya'ya atıfta bulunarak şiirin yıkıcı, gayrimeşru, temizleyici ve sürekli bir ihtilal olduğunu savunur. (s.61) Bu sürekli ihtilal durumunun şiirin özünde olduğuna dikkat çeken Batur, 1970'lerin Türkiye'sinde şiirin toplumcu gerçekçi anlayışa yakın olmasını da Marksist bir söyleme angaje olmaktan çok, şiirin özündeki sürekli ihtilal olgusu dinamiğiyle açıklar. Nitekim Batur'a göre insan haklarının ihlal edildiği bir atmosfer ortadan kalkıp yeni bir toplumsal düzen kurulduğunda, şiir kendisine yeni bir devrim ve muhalefet alanı oluşturacak ve yeni değerler adına, yeni bir devrimci yönseme adına farklı bir söylem tutturacaktır. Çünkü yıkılan düzenin yerine bir başkası kurulduğunda bile düzenin, düzen olma niteliği aynı kalmaktadır. Oysa şair, siyasal düzenlere değil devrimin kendisine bağlıdır.

Batur'un, şiirin devrimci niteliği bağlamında üzerinde durduğu konulardan biri de şairin/şiirin herhangi bir otoriteye bağlanması konusudur. Batur'a göre şairin otoriteye bağlanması, her şeyden önce şiirindeki devrimci özü yok eder ki bu yok ediş şiirin sanatsal değerini aşındırdığı gibi şiirin kendi varoluşunu sağlayan ilkelerden uzaklaşması anlamına gelir. Bağlanma meselesini daha somut bir zemine oturtmaya çalışan Enis Batur, hem Ezra Pound'un Duce'nin Faşizmine yakınlık göstermesini hem de Mayakovski başta olmak üzere Rus Devrimine destek veren şairlerin daha sonraki süreçte dışlanmalarını bu duruma örnek gösterir. Şairlerin bu tercihleriyle büyük bir yanılığa düştüklerini ileri süren Batur'a göre bir şairin "bağlanabileceği tek rıhtım yapıtıdır." (s.62)

Şiirin devrimci niteliği konusunda yer yer Troçkist ve Anarşist bir çizgiye yakın fikirler ileri süren Batur, sanatçının dünya görüşü ile sanatsal etkinliğinin aynı düzlemde ele alınarak tartışılmasını doğru bulmaz. Nitekim Sartre'a atıf yaparak kişilerin belirli şeyleri söylemeyi seçtikleri için değil, bu şeyleri belli bir yoldan söylemeyi seçtikleri için edebiyatçı olduklarını savunur. (s.67) Bu nedenle şiirin erdemliliğiyle şairin erdemliliğinin ayrıştığını savunan Batur, içerikten çok biçimi önceleyen bir poetik söyleme yaklaşır. Yine birçok edebiyatçının/şairin ideolojik anlamda gerici olmalarına rağmen içerisinde sanatın devrimci dinamiğini barındıran önemli eserler ürettiklerini savunur. Çünkü Batur'a göre bir eser yüklendiği siyasi görüşün sağlamlığıyla değil, onu oluşturan üslubun taşıdığı dilsel gerçeklik ile devrimci ve dolayısıyla geçerli olabilir. (s.68) Batur, bu tartışmayı daha da somutlamak için Roland Barthes'ın yazarları; "yazarlar" ve "yazanlar" diye tasnif etmesine atıf yapar. Nitekim Barthes'a göre "yazarlar", teknik ve zanaatsal açıdan yetkin, söz üzerine yoğunlaşan ve içinde yaşadığı dünyanın gerçekliğini "Nasıl yazmalı?" sorusu bağlamında kavrayan kişidir. "Yazanlar" ise çeşitli dünya görüşlerine bağlı olmalarına rağmen belirli bir üslup edinmemiş geçiş kişileridir. (s.69) Yazar; tek, soyut bir kuram olan "yazın"ın kendisine bağlıdır. Yazan ise üniversite, büro, parti gibi somut siyasi ve akademik kurumlarla varolur ve tanımlanır. (s.69) Bu bağlamda Batur, özellikle şair için, "yazar" olmaya çalışmanın gerekliliğini savunur. Zira şiir/şair ancak yitime bağlandığı, günlük dilin verili kapılarını yadsıdığı andan itibaren gerçek kimliğini kazanabilir. Öte taraftan şair dili kullanmayı yadsırken; dilin kullanılmasını da güçleştirir ki bu da şiir dilini, her defasında yeniden öğrenilmesi gereken bir üst dile dönüştürür.

1.2. Manzum Bir Poetik Müdafaaname: *Ars Poetica*

Enis Batur'un poetik fikirlerini açık bir biçimde dile getirdiği bir diğer eseri ise *Ars Poetica** adlı şiiridir. Batur, şiirleri üzerinden poetik duruşunu eleştirenlere karşı, çoğu *Şiir ve İdeoloji*'de de savunduğu düşüncelerle örtüşen bir şiirsel müdafaaname kaleme alır:

Ars Poetica

Hiçbir şeye benzemediği söylendi şiirlerimin,
Wallace Stevens'a benzediğim, hiç kimseye
Benzemediğim, olsa olsa "II. Yeni'nin devamı",
"III. Yeni'nin ta kendisi" sayılabileceğim-
"deli saçması bir söz ve işaret yumağı" denildi.
Bütün bunlar bensem, bütün bunlar bendim.
Yaktığım kâğıtlar, fırladığım kürsüler
Ve çekilip dinlediğim kör mağarada
söyleştiğim gölge, örümcek, alter:
Kendimden çekilsem de, gelsem de
kendime fark edilmedi: Ateşin içine
söktüğüm el, gözümü ayırmadığım saat,
insanlarla çarpıştığım seyrek günler
ses ile kelimenin birbiriyle
dikleştikleri yere kilitledi beni.

Gençtim, çok genç -şiiri düzen sanmıştım:
Çileydi gözümde, arınma ve yurttu,
terkedilmiş yüzüm için her an yanımda
yürüyen aynaydı, gecenin kaynağında
gövdemi dalgalayan simsiyah su, sanmıştım.

Yıllar başka bir yol çiziyor tortuya.
Şüphesiz şimdi de sanıyorum: Sehere
duyduğum inanç arkamdaki koyu, hem
delifişek uykudan geliyor belli ki.
Düzen değil şiir, kargaşa değil. İki üç
arası zamanı çelen uçarı bir odak belki.
Belki zaman ender seslerin eşliğinde tuzak,
kıvrılıp yatmış çingiraklı bir soru,
öd noktasında, hançerede, yerimden
her oynayışında kuytudan çıkagelen
koşnul bir yumak belki. Bir düzen değil
ama - bekleyiş, zemberek, inatçı, köz,
kaknüs hep.

Kömürden elmasa varmak için
çıktığım yolda elmastan yola çıktığımı
unutmadım: Yangınsa sonunda yazılan,
orada yazacağım an gelmeli de. Birer
kıvılcım olsun harflerim, her kelimemi
yalım dili taşısın - öyle bir ateş ki
içinde içimde tutuşmuş bir karanlıktan
kana kanaya için herkes, istedim.

* *Ars Poetica*, www.antoloji.com. (Erişim Tarihi: 10.07.2014) (Makalemizde verilen şiir metni, bu internet sitesinden alınmıştır.)

Enis Batur, *Ars Poetica*'da, her şeyden önce şiirinin egemen sanat anlayışları tarafından dışlandığını, Türk şiir geleneği içerisinde belirli bir yere oturtulamadığını söyler. Bazen II. Yeni'nin bir devamı bazen de III. Yeni diye nitelenmesi ise Batur'un şiirinin avangart, elitist ve kültürel anlamda farklı alanlara göndermeler yapan karakterinden kaynaklanır. Batur, *Şiir ve İdeoloji*'de de sıkça vurguladığı gibi kendi içine dönen, kendi duruşunu kendine özgü bir söylem kurarak örgütleyen bir şiirin peşindedir. Bu yönüyle yine *Şiir ve İdeoloji*'de olduğu gibi yüzü daha çok "Ortodoks Marxçılık" olarak nitelediği 1970'lerin egemen sanat anlayışını temsil eden toplumcu gerçekçiliğe dönüktür ve kendi poetik konumlanışını da bu bağlamda dile getirir. Wallace Stevens'la kurduğu benzerlik de bu bakımdan önemlidir. Bilindiği üzere özellikle imgesel şiir dili ve metaforik üslubu nedeniyle uzun yıllar görmezden gelinen, şiirleri toplumcu olmamakla ve anlamsızlıkla suçlanan Wallace Stevens'ın ömrünün son döneminde *Pulitzer Ödülü*'nü alması, Batur'a göre güncel politik söyleme angaje popüler şiirin zamanla anlamını yitireceğini, muhalifliğini kendi iç dinamikleriyle kuran poetik yaklaşımların ise uzun vadede kazanacağını ve kalıcı olacağını imler.

Ars Poetica'da Enis Batur, kendi poetik düşüncelerinin gelişim sürecini de değerlendirir. Nitekim Batur, "ses ile kelimenin birbiriyle dikleştikleri yere" gelebilmek için epey bir çaba harcamıştır. Şiiri bir düzen sandığı dönemden geçmiş, yani bir bakıma "Ortodoks Marxçılık"la hesaplaşmış, kendi ifadesiyle "İki üç arası zamanı çelen uçarı bir odak" olarak nitelediği yeni bir poetik durağa varmıştır. Batur, içselleştirdiği sol düşüncelerinin kendisine eşlik ettiğini de belirtmekle birlikte, şiirini kurulu tüm düzenlerin dışında kurduğunu ve *Şiir ve İdeoloji*'de de belirttiği gibi şiirleriyle politik olmayı politik kılma çabası güttüğünü savunur.

Batur'un *Ars Poetica*'sında ileri sürdüğü ve *Şiir ve İdeoloji*'deki fikirleriyle büyük ölçüde örtüşen bir diğer konu da şiir ile simya arasındaki benzerliktir. Nitekim "Kömürden elmasa varmak için çıktığım yolda/elmastan yola çıktığımı unutmadım" diyen Batur, şiirin kendine özgü bir dil anlayışı olması, girift, imgesel ve öznel bir dilsel dokuyu barındırması bakımından simyaya benzediği ilkesini hep aklında tuttuğunu gösterir. Nitekim ortak amaçlar taşıyan ve benzer niteliklere sahip olan simya ile şiir insanlığın yeryüzündeki serüveninin başından beri olağanüstülüklerin peşindedirler. Simyacı, sembolik olsa da kurşunu altına çevirmek, ölümsüzlüğü yakalamak için çabalarken; şair de sözcükleri hayal imbiğinden geçirerek şiire dönüştürmenin peşindedir. Nihayetinde Batur'un poetikasındaki ana erek de "her harfin kıvılcım olduğu, her kelimenin yalın dili taşıdığı ve nihayetinde güçlü bir yangına dönüştüğü atmosferden peydahlanan şiirin, şairin iç dünyasının, bilincinin derinliklerinden süzülerek okura ulaştığı, okuru sarstığı, kanattığı ama aynı zamanda şiir ihtiyacına çare olduğu bir duruma tekabül eder.

Sonuç

Enis Batur, yalnız şiir ve edebiyat sahasında değil; kültür, felsefe, siyaset, modernizm, Doğu-Batı gibi izlekler üzerine dile getirdiği fikirleriyle, yazdığı eserleriyle tartışmalara konu olmuş bir şair, eleştirmen, düşünür ve entelektüel olarak nitelenebilir. Şiirlerinde, hem Doğu hem de Batı medeniyetinin derinliklerine açılan derin, girift ve kendini kolay ele vermeyen bir atmosfer vardır. Bu durum, Enis Batur'un Türk edebiyatı içerisindeki konumu konusunda kafa karışıklığı yaratmakta ve Batur hakkında sonu gelmez polemiklere yol açmaktadır. Öte taraftan Türkiye'nin keskin karşıtlıklar üzerinden şekillenmiş, toplumcu şiir-bireyci şiir tartışmalarına indirgenmiş 1980'lerin edebiyat ve şiir ortamı da Batur'un poetik duruşu bağlamındaki tartışmaları çeşitlendirmiş ve ortaya, birbirinden oldukça farklı değerlendirmelerin çıkmasına zemin hazırlamıştır. Edebiyat dünyasına 1960'lı yılların yoğun politik atmosferinde adım atan Batur, gerek şiir başta olmak üzere edebi eserleriyle gerekse sanatın, kültürün, politikanın sanata/sanatçıya yansımaları üzerine düşünsel metinleriyle Türk edebiyatında görünmeye başlamıştır. 1970'li yılların başında yurtdışına gitmesi, Batı'daki edebiyat ve sanat ortamını yakinen soluması, Batur'un edebi kişiliğinin şekillenmesinde başat bir rol oynamıştır. Türkiye'deki sert politik atmosferi dışarıdan bir gözle değerlendirmesi, özellikle belirli Marksist klasikler bağlamında yürüyen Türkiye'deki sanat, edebiyat ve kültür ortamını varoluşçuluk, psikanalizm, dilbilim, antropoloji, mitoloji gibi felsefi ve bilimsel disiplinlerdeki birikimiyle eleştirmesi onu toplumcu gerçekçi anlayıştan uzaklaştırmıştır.

Enis Batur, poetik fikirlerini en kapsamlı ve somut biçimde *Şiir ve İdeoloji* ve *Ars Poetica* adlı eserlerinde dile getirir. İlki düzyazı biçiminde kaleme alınan bir inceleme, diğeri manzum bir şiir olmasına rağmen benzer bir poetik ilkeleri paylaşan bu iki çalışma, Batur'un şiire/şaire bakışını gözler önüne serer. Enis Batur, özellikle *Şiir ve İdeoloji*'de, şiirin tarih boyunca geçtiği duraklara değinir. Şiirin/şairin ilk çağlarda önemli bir konuma sahipken zamanla önemini yitirdiğini, kapitalist toplumda ise belirli bir iktisadi ürüne dönüştürülemediği için büsbütün dışlandığını savunur. Bu dışlanmanın şiiri muhalif düşüncelere yaklaştırdığının altını çizen Batur'a göre yine de şiirin muhalif ve devrimci niteliğini herhangi bir ideolojik söyleme angaje olmadan kendi iç dinamikleriyle sürdürmesi gerekir. Sürekli bir devrim düşüncesini içeren şiir, günlük dilden uzaklaşmalı, yeni bir karşı dil ve söylem gerçekleştirmelidir. Bu bağlamda simyaya benzetilen şiir; yoğun bir çabaya dayanan, üslup ve dil konusunda titiz, kültürel arka planı güçlü, topluma vermek istediği mesajı ise daha genel ve derinlikli bir düzlemde vermeye çalışan bir niteliğe sahip olmalıdır. Kuşkusuz Batur'un bu poetik tercihleri şiirin günlük yaşamın dilinden, genel geçer politik söylemden uzaklaşması, derinleşmesi, kendi içine kapanması anlamına gelir ki bu da Batur'un 1970'lerin egemen sanat/şiir anlayışı tarafından neden yoğun bir biçimde eleştirildiğinin en açık kanıtıdır. Öte yandan 1980 sonrasında yüzeyselleşen, ticari ilişkilere daha açık hale gelen, toplumsal bağlarından tamamen kopan edebiyat ortamındaki tartışmalar açısından da avangart bir nitelik taşıyan Batur'un poetikasının dramatik bir serüveni olduğunu da belirtmek gerekir. Zira poetik konumlanışını 1970'lerin politikayla yakın duran bir toplumcu gerçekçi anlayışına karşı kuran Batur, 1980 sonrasında toplumcu gerçekçiliğinin geriletilmesiyle belirli bir başarı kazanmış gibi görülebilir. Fakat edebiyat ve şiir ortamının popüler edebiyat ürünlerine açık hale gelmesi, şiirin önemli bir değer yitimine uğraması, sanat eserini bir tüketim nesnesi biçiminde algılayan yüzeysel bir okur kitlesinin ortaya çıkması, Batur'un elitist, kapalı, girift, soyut hatta anlamsız şiirler üreten bir poetik duruşun temsilcisi olduğu düşüncesini yaygınlaştırır. Nihayetinde Batur'un bireysel hikâyesinden yola çıkarak kaleme aldığı *Ars Poetica* şiirinde belirttiği gibi "her harfin kıvılcım olduğu, her kelimenin yalın dili taşıdığı ve nihayetinde güçlü bir yangına dönüştüğü atmosferden peydahlanan" bir şiirin tekrar dolaşıma girebilmesi için toplumcu şiir-bireyci şiir ve determinist şiir-indeterminist şiir karşıtlıklarının, şiirin devrimci niteliğinin, şiirin "şiir olma" kriterlerinin, yeniden, derinlemesine tartışılması gerekir. Bu bağlamda Enis Batur'un *Şiir ve İdeoloji* ile *Ars Poetica*'da dile getirdiği poetik tespitler, Türkiye'deki şiir üzerine yapılacak çalışmalara önemli katkılar sunabilir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles (2004). *Poetika*, (Çev. İsmail Tunalı), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BATUR, Enis (1993). *Şiir ve İdeoloji*, İstanbul: Mitos Yayınları.
- (Erişim Tarihi: 10.07.2014). *Ars Poetica*, www.antoloji.com.
- ÇIKLA, Selçuk (2010). *Türk Edebiyatında Manzum Poetikalar 1860-1960*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DEMİR, Fethi (2012). "Salah Bırsel'den Avangart Bir Poetika Denemesi: Şiirin İlkeleri", *Turkish Studies Dergisi*, S. 7/4 Fall, s. 1433-1440.
- ECEVİT, Yıldız (2004). *Türk Edebiyatında Postmodernist Açılımlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KARACA, Alaattin (2005). *İkinci Yeni Poetikası*, Ankara: Hece Yayınları.
- KORKMAZ, Ramazan (Ed) (2011). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000 (6. baskı)*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- NOVALİS, Friedrich (2003). *Poetika*, (Çev. Ahmet Sarı-Şahbender Çoraklı), İstanbul: Babil Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (2007). *Batılılaşma Yolunda*, İstanbul: Merkez Kitapları.
- SAZYEK, Hakan (1991). "Poetikanın Boyutları", *Sombahar Dergisi*, S.5.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2006). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TODOROV, Tzvetan (2008). *Poetikaya Giriş*, (Çev. Kaya Şahin), İstanbul: Metis Yayınları.
- TÜRKEŞ, A. Ömer (2005). "Varoşları kim yazacak?", *Kaçakyağın Dergisi*, S. 32, s. 5-6.
- YAKUPOĞLU, M. Mukadder (2003). "Entelektüel Edebiyatın İflası: Enis Batur ve Acı Bilgi", *Doğu Batı Dergisi*, S.6/22, s.141-156.
- YAZICI, Z. Betül (2014). " '80 Kuşağı' mı 1980 Sonrası Şiir mi, İndeterminist Şiir mi", *Hürriyet Gösteri Dergisi*, S.312, s.92-95.